

TALABALARNING TA'LIM SHAROITIGA MOSLASHISHI VA ULARNING XARAKTER AKSENTUATSIYASINING TUTGAN O'RNI

University of business and science

Psixologiya yo'nalishi 23-33 guruh talabasi

Akbarova Nasibahon Xorinboyevna

Ilmiy raxbar: Jurayev Xaydarjon Odilboyevich

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2585-8439>

Annotatsiya. Talabalarni universitetning o'quv jarayoni sharoitlariga moslashtirish muammosining dolzarbligi ko'rib chiqiladi. Talabaning yangi sharoitlarga moslashishi jarayonida shaxs va ta'lim muhitining o'zaro bog'liqligi qayd etilgan. Shaxsning o'zgargan ijtimoiy-madaniy muhitga samarali moslashish omillari aniqlangan.

Kalit so'zlar: kasbiy faoliyatga tayyorlik, motivatsiya, o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati, kasbiy qiyinchiliklar.

KIRISH

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashuvi ularning akademik faolligi, psixologik farovonligi va ijtimoiy integratsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'lim sharoitiga moslashish murakkab psixologik jarayon bo'lib, u shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, xususan, xarakter aksentuatsiyasi bilan bevosita aloqadordir. Talabalarni yangi turmush tarziga, intensiv ilmiy-kognitiv va ijtimoiy-madaniy faoliyatga moslashtirish jarayonining nomuvofiqligi ilmiy nuqtai nazardan o'rganish uchun juda muhim vazifalarni belgilaydi: ta'lim faoliyatida yuzaga keladigan psixologik va pedagogik xususiyatlarni o'rganish. o'qitishning dastlabki bosqichida, shuningdek, ushbu jarayonni faollashtirish uchun pedagogik va psixologik shartlarni aniqlash. Xarakter aksentuatsiyasi shaxs xarakterining ayrim sifatleri nisbatan kuchaygan holda namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi. Ushbu xususiyatlar talabalarning yangi o'quv muhiti,

akademik talablar, ijtimoiy munosabatlar va mustaqil faoliyatga moslashish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Oliy ta'lim tizimiga kirgan zamonaviy yosh ko'plab o'zgarishlarga muvaffaqiyatli moslashishi kerak. Deyarli hamma narsa yangi bo'ladi: do'stlar doirasi, talablar va mas'uliyat darajasi, o'rganish texnologiyalari, yashash sharoitlari, shuningdek, ijtimoiy va moliyaviy xavfsizlik shartlari. Talabalarning moslashuv jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillar quyidagilardir: federal davlat ta'lim standartlaridagi o'zgarishlar; talabalar hamjamiyatini baynalmilallashtirish; ta'lim texnologiyalaridagi o'zgarishlar, xususan, masofaviy ta'lim rolining ortib borishi; bitiruvchilarga ish beruvchilarning talablarini oshirish. Bu talabalar bilan ishlash texnologiyalarini ham o'zgartirishni talab qiladi. Moslashuv davri natijasida talabalar nafaqat yangi talablar va qoidalarni o'rganishlari, balki o'zlarining kasbiy istiqbollari aniqlashlari, turli xil o'z-o'zini o'qitish texnologiyalarini yo'naltirishlari va doimiy kasbiy rivojlanish qiymatini anglashlari kerak. Shu munosabat bilan moslashuv psixologik xarakterdagi muammolarni hal qilishdan tashqari, umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarning rivojlanish darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Birinchi kurs talabalari bilan yetarli darajada moslashuv ishlari olib borilmayotganligi ko'p hollarda yoshlarning hayotning boshqa sohalariga yo'naltirilishiga olib keladi, chunki "zamonaviy talabalar pragmatik motivatsiyalarning ustunligi va kelajakdagi kasbiga utilitar munosabati bilan ajralib turadi". Moslashuv muammosining pedagogik jihatdan ishlab chiqilmaganligi talabalar bilan ishlashda past samarali texnologiyalardan foydalanishga olib keladi. Natijada har yili turli sabablarga ko'ra (shu jumladan, giyohvandlik vositalarini noqonuniy saqlash va iste'mol qilish bilan bog'liq qonun hujjatlarini buzgani uchun) o'qishdan chetlatilgan birinchi kurs talabalari ishsizlar va huquqbuzarlar safiga qo'shilishi mumkin. Shu bilan birga, shuni ta'kidlaymizki, birinchi kurs talabasining universitetda muvaffaqiyatli moslashishi talabaning nafaqat shaxs sifatida, balki kelajakdagi mutaxassis sifatida yanada rivojlanishi uchun asosdir, chunki kasbiy

shakllanishi va rivojlanishi Yosh ishchiga asosan oliy ta'lim muassasasida shakllangan xulq-atvor modeli ta'sir qiladi .

Talabalarning ta'lim sharoitiga moslashuvi bir nechta tarkibiy komponentlarni o'z ichiga oladi: akademik moslashuv, ijtimoiy-psixologik moslashuv va emotsional barqarorlik. Yangi o'quv muhitida mustaqil qaror qabul qilish, vaqtni rejalashtirish, mas'uliyatni his etish talabani shaxsiy xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, birinchi kurs talabalari uchun moslashuv jarayoni murakkab kechadi. Bu davrda xarakter aksentuatsiyasi kuchli namoyon bo'lib, moslashuvning ijobiy yoki salbiy yo'nalishini belgilab beradi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi paytlarda Rossiya universitetlarida bo'lajak bitiruvchilarni lavozimlarga kirishga tayyorlash masalalariga katta e'tibor berildi. Xorijda bakalavrlar va magistrantlarni korxonalarda amaliy kasbiy faoliyatga tayyorlashga katta ahamiyat berilmoqda, shu sababli 2020-yilga borib bakalavriatda o'qish vaqtining 80 foizigacha, magistraturada esa 88 foizgacha umumiy dasturlarga yo'naltirilgan.kasbiy va kasbiy tayyorgarlikning o'zi.

Falsafa, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika yo'nalishlarida ko'plab ishlar amalga oshirilganligiga qaramay, keyingi yillarda oliy o'quv yurtlarida talabalarning moslashuvi bo'yicha maqsadli izlanishlar vaqti-vaqti bilan olib borilmoqda. Ijtimoiy-pedagogik darajada shaxsning, jamiyatning va davlatning kasbiy mahorat darajasiga qo'yadigan talablari, bo'lajak mutaxassisning ta'limi va universitetdagi moslashuv jarayonining ta'sirini etarli darajada bilmaslik o'rtasida qarama-qarshiliklar mavjud. kelajakdagi mutaxassis va rahbar. Ilmiy-nazariy darajada - mavjud ilmiy-uslubiy yondashuvlar va universitetning o'quv ishlarining tamoyillari va innovatsion jamiyat sharoitida ularni modernizatsiya qilish zarurati o'rtasida. Moslashuvning bunday turi o'quvchilarning o'zini o'zi belgilash, tashabbuskorlik va o'zini o'zi tashkil etish, o'zini o'zi boshqarish va qoidalar ishlab chiqish qobiliyati bilan, shuningdek, jamiyat tomonidan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ehtiyojlar, manfaatlar va maqsadlarni amalga oshirish uchun qo'yilgan vazifalar bilan belgilanadi . Bunday fazilatlarni tarbiyalash yosh mutaxassislarni kasbga moslashtirish bosqichida kasbiy umidlar

inqirozi xavfini kamaytirishga yordam beradi, bu tashkilotdagi (korxonadagi) yosh ishchilar o'rtasida kadrlar almashinuvi darajasini oshirishga olib keladi .

L.S.Koksharova va L.P.Yarulina tomonidan ochib berilgan "ijtimoiy jasorat" tushunchasining mazmuni diqqatga sazovordir . Talabaning tashqi va ichki qiyinchiliklari uning ishdagi muvaffaqiyatini belgilaydi, deb hisoblaydigan olimlarning fikriga ham qo'shilamiz . Natijani baholash nuqtai nazaridan, "hozirgi va strategik istiqbolda Rossiya iqtisodiyotining innovatsion o'sishiga hissa qo'shadigan" bitiruvchilarning shaxsiy fazilatlar va ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan oliy ta'lim . Zamonaviy rus oliy ta'limi inqirozining asosiy sabablaridan biri uning tijoratlashuvi va uning eng muhim tarkibiy qismi - ta'limning yo'q qilinishi bo'lib, buning natijasida kasbiy ta'lim faqat o'qitish bilan bog'liq bo'lmagan ta'lim xizmatiga aylanadi. axloqi .

Moslashuv – bu adapter (individual, ijtimoiy guruh) ham, ijtimoiy muhit ham adaptiv tizimlar, ya'ni ular faol o'zaro ta'sir ko'rsatadigan va bir-biriga ta'sir qiladigan jarayondir. A.Konoplyanskiy va boshqa bir qator olimlar ta'lim va kasbiy moslashuv va ijtimoiy-psixologik moslashuvni ajratib turadilar. Ularning shakllanishiga motivatsiya va universitet muhitining mazmuni kabi asosiy obyektiv va subyektiv omillar ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayonida ta'lim xodimlari va yangi o'quvchining qadriyat yo'nalishlari, axloqiy ideallari va g'oyalarini faol taqqoslash va o'zaro moslashtirish mavjud. Maqsad o'quvchi va jamoaning qadriyat birligiga erishish bo'lgan ijtimoiy-psixologik moslashuv, bir tomondan, sinfdoshlar, o'qituvchilar va tadqiqotchilar bilan ijobiy norasmiy munosabatlarni shakllantirishda ifodalanadi. Ijtimoiy-psixologik moslashuvning asosiy obyektiv ko'rsatkichi - o'qituvchilar va talabalar jamoasi a'zolari bilan ziddiyatlarning yo'qligi. Ijtimoiy-psixologik moslashuvning subyektiv ko'rsatkichi o'qituvchilar va talabalar bilan munosabatlardan qoniqishdir.

Ushbu keng qamrovli tadqiqotning maqsadi ta'lim faoliyati imkoniyatlaridan foydalangan holda oliy o'quv yurtlarida talabalarining moslashuv jarayonini takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashdan iborat.

Biz quyidagi moslashuv omillarini o'rganish bo'yicha vazifalarni belgilab oldik:

1) talabalarining motivatsion sohasining xususiyatlari, ularning universitetda o'qish va moslashish jarayoniga ham, keyingi mehnat faoliyatidagi muvaffaqiyatlariga ham katta ta'sir ko'rsatadi;

2) talabalarining universitetdagi moslashish jarayoni haqidagi tasavvurlari. **Xarakter aksentuatsiyasi tiplari va ta'limga moslashuv**

Gipertim tipdagi talabalar yuqori faollik, tashabbuskorlik va optimizm bilan ajralib turadi. Ular ijtimoiy muhitga tez moslashadi, biroq akademik intizom va barqarorlikda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Tsikloid tipda kayfiyatning davriy o'zgarishi ta'lim jarayonida barqarorlikni pasaytiradi. Depressiv fazalarda o'qishga bo'lgan motivatsiya susayib, moslashuv jarayoni sekinlashadi.

Tashvishli (anksioz) tipdagi talabalar o'quv yuklamasi, baholash tizimi va ijtimoiy talablarni haddan tashqari xavotir bilan qabul qiladilar. Bu holat akademik stressni kuchaytirib, moslashuvni qiyinlashtiradi.

Emotiv tip vakillari guruh ichidagi munosabatlarga yuqori sezgirlik bilan yondashadilar. Ijobiy psixologik muhit mavjud bo'lsa, ular tez moslashadi, aks holda esa emotsional charchoq va chekinish kuzatiladi.

Demonstrativ (isteroid) tipdagi talabalar e'tibor markazida bo'lishga intiladi. Ularning moslashuvi o'qituvchi va guruhdoshlari tomonidan beriladigan baho va tan olinishi darajasiga bog'liq bo'ladi.

Shizoid tipdagi talabalar mustaqil ishlashga moyil bo'lib, individual o'qishda muvaffaqiyatli bo'lsalar-da, guruhiiy faoliyatda moslashuvda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim sharoitiga past moslashuv ko'rsatkichlari ko'pincha tashvishli, shizoid va tsikloid aksentuatsiya tiplari bilan

bog'liq bo'ladi. Aksincha, gipertim va emotiv tiplar ijobiy psixologik muhit sharoitida moslashuvni nisbatan tez amalga oshiradilar. Xarakter aksentuatsiyasi e'tiborga olinmagan taqdirda, talabalarda akademik stress, motivatsiya pasayishi, o'ziga ishonchsizlik va o'qishni tashlab ketish xavfi ortadi.

Xulosa tarzida biz shuni aytishimiz mumkinki Talabalarning ta'lim sharoitiga moslashishida xarakter aksentuatsiyasi muhim psixologik determinant sifatida namoyon bo'ladi. Aksentuatsiya tiplari moslashuv jarayonining individual xususiyatlarini belgilab beradi. Shu bois, oliy ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatida xarakter aksentuatsiyasini aniqlash va inobatga olish talabalarning muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бирюкова Н.А. Формирование готовности студентов к педагогической деятельности на основе анализа профессиональных затруднений / Н.А.Бирюкова, Д.П.Коломиец // Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2016. – № 2. С. 57 – 63.
2. Taskarayevna, N. Z., Yuldibayevna, B. G., Niyazova, N., Shehzadi, I., & Turayev, S. (2026). Pedagogical Transformations: Agentic AI as a Co-Teacher and Learning Partner. In *Multidisciplinary Perspectives on Agentic AI in Educational Systems* (pp. 63-86). IGI Global Scientific Publishing.
3. Gulmira, B. (2019). Semantic and psychological relationship of Envy and Jealousy. In *Bridge to science: research works* (pp. 174-176).
4. Yuldibayevna, B. G. (2020). Masofaviy ta'limdagi talaba shaxsini tarbiyalashda psixologik tavsiyalar. *Science and Education*, 1(1), 454-457.
5. Odilboyevich, J. X. (2025). BOSHLANG'ICH SINIF O 'QUVCHILARINING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TA'LIM TARBIYANING AHAMIYATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 338-342.
6. Odilboyevich, J. X. (2025). O'SMIRLIK YOSHIDA YUZAGA KELADIGAN REFLEKSIV KOMPETENTSIYANI PSIXOLOGIK VA PEDAGAGIK

- XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 320-330.
7. Xusanboy, X. G., & Odilboyevich, J. X. (2025). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O 'QUVCHILARDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARINING PERSEPTIV JIXATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 331-337.
 8. Odilboyevich, J. X. (2025). O 'SMIRLARDA XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA UNING BOSHQA XULQ-ATVOR SHAKILANISHGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 59(2), 338-347.
 9. Odilboyevich, J. X. (2025). SHAXS XARAKTERIGA TASHXIZ QO 'YISHDA PROFAYLING METODINING PSIXOLOGIK JIXATLARI. *Advances in Science and Education*, 1(03), 77-79.
 10. Jurayev, X. (2025). O 'smirlarda xarakter aksentuatsiyasining o 'ziga bo 'lgan ishonch rivojlanishiga ta'sirining psixologik xususiyatlari. *МАКТАБГАЧА ВА МАКТАБ ТА'LIMI JURNALI*, 3(12).